

Konya 42 numaralı Şer'iyye Sicil Defterine Göre 18. Yüzyılın Başlarında Konya'da Aile Hukuku Davaları

Belkıs KONAN

Doç.Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Türk Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, bkonan@ankara.edu.tr (Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 20.04.2021 Kabul: 20.05.2021 Yayın: 28.05.2021	Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde, kuruluşundan sona erdiği tarihe kadar özel hukuk alanında İslam hukuku hükümleri uygulanmıştır. Aile hukuku alanında kimi zaman örfi düzenlemeler yapılmış olsa bile devlet tarafından yapılan bu düzenlemeler çok sınırlı kalmıştır. Bu çalışmada, Konya 42 numaralı şer'iyye sicilinden seçtiğimiz bazı örnek dava ve belgelerden hareket ederek 18. yüzyılın başında Konya'da aile hukuku ile ilgili somut verilere ulaşılmaya çalışılmaktadır. Araştırma kapsamında, 1705-1707 yıllarına ait olan şer'iyye defterinde yer alan hükümler konularına göre nişanlanma, evlenme, boşanma ve nafaka başlıkları altında incelenmiştir. Mahkeme kayıtlarından, aile hukukuna ilişkin davalarda kimlerin hangi nedenlerle mahkemeye başvurdukları tespit edilirken, nişanın bozulması halinde uygulanan usuller, nikâh işleminin ne sıklıkla sicile işlendiği, bülûğ muhayyerliğinin kullanılması, talâk ve muhâlea ile evliliğin sona ermesi ve nafaka talepleri konularında somut bazı veriler elde edilmiştir.
Anahtar Kelimeler: İslam aile hukuku, Osmanlı hukuku, Namzetlik, Evlenme, Mehir, Nafaka, Boşanma.	

Family Law Cases in Konya at the Beginning of the 18th Century According to the Sheria Registry Book numbered 42 in Konya

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 20.04.2021 Accepted: 20.05.2021 Published: 28.05.2021	As it is known in the Ottoman Empire, the provisions of Islamic law were applied in the field of private law from its establishment until its end. Even though customary regulations were made in the field of family law from time to time, these regulations made by the state remained very limited. In this study, it is aimed to reach concrete data on family law in Konya at the beginning of the 18th century, based on some sample cases and documents that we have selected from the sheriya registry number 42 in Konya. Within the scope of the reseach, the provisions in the sheriya books belonging to the years 1705-1707 were examined under the titles of engagement, marriage, divorce and alimony according to their subjects. While determining who applied to the court for what reasons in cases related to family law, some concrete data were obtained on the procedures applied in case of breach of the engagement, how often the marriage procedure was recorded in the registry, the use of puberty, the termination of marrige with allegiance and muhâlea and alimony request.
Keywords: Islamic family law, Ottoman law, Marriage engagement, Nikâh, mahr (bride wealth), alimony, Divorce.	

Atıf/Citation: Konan, B. (2021). Konya 42 numaralı Şer'iyye Sicil Defterine Göre 18. Yüzyılın Başlarında Konya'da Aile Hukuku Davaları, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), s.103-122.

Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. // This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Türk hukuk tarihi alanında çalışma yaparken yararlandığımız en önemli kaynaklardan biri şer'iyeye sicilleridir. Şer'iyeye defterlerinde yer alan bazı belgeler bize hukukla ilgili bilgiler vermesinin yanında dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik koşulları içinde hukukun nasıl şekillendiği konusunda da fikir vermektedir. Bu nedenle şer'iyeye defterleri, özellikle Osmanlı hukuk sistemi ile ilgili çalışmalarda son derece önemli bir role sahiptir. Makalemizde esas olarak 1705-1707 yıllarına ait olan Konya 42 no'lu şer'iyeye defterinden yararlanılmıştır. Bu defterde yer alan namzetlik (nişan), nikâh, nikâhın feshi, talâk, nafaka, mehir ve nafaka ile ilgili belgeler incelenmiş ve o yıllarda incelenen bölgede aile hukukunun küçük bir tablosu çıkarılmaya çalışılmıştır.

I. Nişanlanma (Namzetlik)

İslam hukukunda evlenme vaadi olarak düzenlenmiş olan nişanlanma, fıkıh terminolojisinde “hıtbe” kelimesi ile ifade edilmiştir.¹ İslam hukukunda nişanlanma (namzetlik) bir sözleşme olarak kabul edilmemekle birlikte, evlenme vaadine bazı sonuçlar bağlanmıştır.² Arapçada “evlenme teklif etme”, “bir kadının nikâhına talip olma” ve “kadını velisinden isteme” gibi anlamlara gelen *hıtbe* kelimesi yerine Osmanlı toplumunda “namzet olmak” ibaresi de kullanılmıştır. Nişanlanma kurumunda da aynı nikâh akdinde olduğu gibi tarafların evlenme ehliyetine sahip olması gerekir. Yani nişanlanacak olan kişilerin akıllı ve baliğ olması halinde bizzat nişanlanması mümkündür. Baliğ olmamış (büluğa ermemiş) kişiler adına velileri nişan yapabilir. Bir evlenme vaadi olan nişanlanmada tarafların birbiri ile evlenme zorunluluğu bulunmamaktadır.³ Bu nedenle, nişanın bozulması durumunda “evlenmenin gerçekleşmemesinden kaynaklanan” bir tazminat söz konusu olmaz. Kıza verilecek olan mehir⁴ miktarı yani kadına nikâh için verilmesi gereken mal veya para genellikle nişan anında kararlaştırılır. Eğer namzetlik (nişan) sırasında kadına, mehir için bir ödeme yapılmışsa nişanın bozulması halinde bunun iadesi gerekir. Ancak, erkek tarafından verilen para veya eşyalar_mehir kapsamına girmiyorsa nişanın bozulması sonucu bu para veya eşyalar hibe akdinin hükümlerine göre değerlendirilir. Buna göre, hediyelerden mevcut olanlar iade edilir.⁵ Ayrıca, İslam hukukunda evlenecek kişiler için öngörülen denklik (kefaet) nişanlılık devresinde de gözetilir. 42 no'lu şer'iyeye sicil defterinde bu konu ile ilgili 8 adet belge bulunmaktadır. Bunlardan 7 tanesi, nişanın bozulması üzerine verilen malların iadesi, 1 tanesi ise nişan bozulmasına rağmen eski nişanlının kızın evlenmesine engel olması üzerine kadıya yapılan şikâyet ile ilgilidir.

İnceleyeceğimiz ilk belgede, Fatma isimli kız, Yusuf ile arasında namzetlik olduğunu ancak nikâh akdi bulunmadığını, kendisinin bir başkası ile evlenmek istemesi üzerine Yusuf'un buna

¹ Cin, Halil/Akyılmaz, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*, 4. Bası, Konya 2011, s. 376; Aydın Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*, 5. Bası, İstanbul 2005, s.283.

² Cin, erkeğin evlenme vaadine bağlanan bu sonuçların dini nitelikte olduğundan bahseder. Cin, Halil. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1974, s. 46,48.

³ Bu kural daha sonra Hukuk-ı Aile Kararnamesinin 1. maddesinde de yer almıştır. Bkz: HAK madde 1: “Nişanlanmakla veya va'd ile nikâh münakid olmaz”.

⁴ Mehir konusunda ayrıntılı bilgi aşağıda mehir başlığı altında verildiğinden burada ayrıntıya girilmemiştir.

⁵ Cin, 1974, s. 50; Aydın, Mehmet Akif. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1985, s. 14.

engel olduğunu söyleyerek mahkemeye başvurmuştur.⁶ Yusuf ise mahkemede Fatma'ya "ağırlık" olarak verdiği "3 kuruş nakitle, 13 çeki keten ve 3 kuruşluk ipek kumaşın" iadesini talep eder. Bunun üzerine kadı eşya ve paraların Yusuf'a teslimine, Fatma'nın da "istediği kişi ile evlenmede serbest olduğuna" karar vermiştir.⁷

Nişanın bozulması halinde eşyaların iadesi konusundaki bir kayıta, Süleyman, İbrahim kızı Şerife'yle aralarında namzetlik olmasına rağmen nikâh akdinin yapılmadığını ancak nişan sırasında verdiği elbise paralarının kendisine iade edildiğini belirterek mahkeme huzurunda kızın istediği ile evlenebileceğini beyan etmiştir.⁸ 10 Şaban 1118 tarihli bir belge, yine namzetlik eşyalarının iadesine ilişkindir. Bu olayda, Cafer oğlu Abdullah, Mehmet kızı Şerife İsmihan'la nişanlandıklarını, ancak nikâh akdi olmadığı ve nişanlılık için aldığı bir çift altın bileziği geri aldığını mahkeme önünde beyan ederek alacağının kalmadığı ve kızın istediği ile evlenebileceğini söylemiştir.⁹ Kızın istediği kişiyle evlenmesine izin verilmesi durumu kararlarda, "mezbure nefsinin istediği kimesneye tevzice izin" şeklinde ifade edilmiştir.

13 Şevval 1118 tarihli belgede ise Mustafa, Hüseyin kızı Aişe'nin kendisi ile evlenmek istememesi üzerine nişanlılık için kızın annesi ve kardeşine vermiş olduğu para ve eşyaları geri aldığını bu nedenle alacağının kalmadığını beyan etmiştir.¹⁰ Namzedlikten vazgeçme ve eşyanın alındığına dair bir başka belgede ise, Recep oğlu Veli'nin, Molla Ali kızı Havva ile nişanlandığında verdiği para ve eşyaları aldığını bildirerek Havva'nın istediği kişi ile evlenebileceğine ilişkin beyanı bulunmaktadır.¹¹ Defterdeki diğer belgelerden ise nişanın bozulması durumunda nişanlılık için verilen eşyaların mahkemenin belirlediği görevli kişilere teslim edildiği ve tarafların eşyalarını bu görevlilerden aldıkları anlaşılmaktadır.¹²

İslam aile hukukuna göre, nişan bozulduğu zaman tarafların elinde bulunan eşyaların iade edilmesi gerekir. Şimdiye kadar verdiğimiz örnekler bu kurala uygun olarak yapılan iadelere ilişkindir. Ancak, defterde yer alan bazı kayıtlardan nişan bozulduğu zaman kız tarafının iadeye yanaşmadığı anlaşılmaktadır. Bununla ilgili bir belgede, Abdi oğlu Mehmet'in, Mustafa kızı Marziye ile nişanlandığı, ancak Marziye'nin, nişanın bozulmasından sonra kendisine verilmiş olan eşya ve parayı iade etmediği anlaşılmaktadır. Marziye, Mehmet ile evlenmeye razı olmadığını ayrıca nişanlılık döneminde eşya ve para almadığını beyan etmiş olsa da mahkemede bu durumu şahitlerle ispatlayamadığı için kadı para ve eşyaların iadesine karar vermiştir.¹³

⁶ KŞS 42, 107/2, 16 Şevvâl 1118: "... Yusuf ibn-i el-Hâcc Salih nâm kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm idüb bundan akdem merkûm Yusuf'a nefsimi tezvîc itmek üzere va'ad idüb lâkin beynimizde 'akd-ı nikâh câri olmamağla hâlâ nefsimi âhere tezvîc murâd eylediğimde merkûm Yusuf mâni' olur sù'âl olunub takrîri tahrîr olunması matlûbumdur didikde..."

⁷ "...merkûm Yusuf'a def' u teslîme mezbûre Fatîma'ya tenbîh ve mezbûre Fatîma nefsinin dilediği kimenseye tezvîce izin-birle mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundu." agb.

⁸ KŞS 42,53/3, 19 Şa'bân 1118.

⁹ KŞS 42, 52/1, 19 Şa'bân 1118.

¹⁰ KŞS 42, 107/1, 13 Şevvâl 1118.

¹¹ KŞS 42, 180/2, 24 Zi'l-hicce 1118.

¹² KŞS 42, 121/3, 3 Zi'l-ka'de 1118 tarihli belgede, Said İli nahiyesine tâbi Saray nam karye sakinlerinden Veli oğlu Musa'nın, aynı karye sakinlerinden Tekbaş kızı Emine ile nişanlandığı ve nişan hediyesi olarak Emine'nin annesi el-Haç Eyüp kızı Hüsnü'ye bazı eşyalar verdiğini, ancak nikâh akdi olmaması üzerine söz konusu eşyaları talep için tayin edilen Mübaşirler Emirhan oğlu Nebi ve Muharrem oğlu Ali Bey'den eşyaları teslim aldığı ve mübaşirlerden alacağının kalmadığına ilişkin beyanı bulunmaktadır.

¹³ KŞS 42, 105/1, 8 Şevvâl 1118.

II. Nikâh

*İslam hukukuna göre nikâh, aralarında evlenme engeli olmayan bir erkek ve kadının sürekli olarak bir arada yaşama niyetlerini iki erkek şahit huzurunda açıklamaları ile kurulan bir akitir.*¹⁴ Nikâh akdi, evlenme ehliyetine sahip kadın ve erkeğin bizzat kendisi veya evlenme ehliyetine sahip olmayan ya da evlenme ehliyeti eksik olan gayri mümeyyiz kişilerle, mümeyyiz küçük adını verdiğimiz şahısların velilerinin icap ve kabulü ile kurulan bir akitir.¹⁵ Nikâh akdinin unsurları irade beyanı yani icap ve kabulden oluşur. İcap ve kabulün geçerli bir şekilde yapılmış olması, birbiri ile uyumlu bulunması gerekir. *İslam hukukuna göre nikâh akdinin geçerli olabilmesi için bu akdin resmi bir devlet görevlisi ya da din adamı önünde yapılması zorunlu olmadığı halde uygulamada nikâh akitlerinin şer'iyeye defterlerine işlendiği bilinmektedir.*¹⁶ Müslüman toplumlarda aile birliğine verilen önem nedeniyle taraflar nikâh akdini şer'iyeye sicillerine kaydettirme yolunu tercih etmişlerdir. Ortaylı, 17. yüzyılda Anadolu'da nikâhını mahkemeye kaydettirmeyen kadın ve erkeğin bazen "nikâhsız yaşadıkları" gerekçesi ile mahkemeye şikâyet edildiğine değinerek evlenen kişilerin bu nedenle kadı mahkemesine nikâh akdini kaydettirmeye özen gösterdikleri görüşündedir.¹⁷ Evlenme ehliyeti olan ve aralarında evlenmeye dair engel bulunmayan tarafların nikâhı mahkemede hâkim tarafından kıyılmıştır. Uygulamaya bakıldığı zaman nikâh akitlerinde kadına verilecek mehir miktarı da mahkeme sicillerine kaydedilmiştir. Ayrıca, nikâh akdinin geçerli kurulabilmesi için eşler arasında denklik (kefaet) bulunması şartı aranmıştır.¹⁸

Çalışmaya esas olan 42 numaralı defterde nikâhın tescili ile ilgili sadece bir belgeye ulaşılmıştır. 26 Safer 1119 tarihli bu kayıta, "Mahmiye-i Konya'da İbn-i Salih Mahallesi sâkinelerinden olub büüğa duhûlünü mu'terif ve sinn ü cestesinin? bülûğuna tahammülü olan Şerife Fatıma bint-i es-Seyyid Abdullah nâm bikr-i bâliğa meclis-i şer'-i hatîr-i lâzımu't-tevkîrde işbu râfi 'u'l-kitâb Ahmed bin Mehmed Bey nâm kimesne tarafından tasdîke vekîl-i şer'îsi ve velîsi olan babası Mehmed Bey bin el-Hâcc Hasan nâm kimesne mahzarında bi-tav'ihâ ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î idüb bir damgalı sîm kuşak ve beynimizde ma'lûm ikişer kat beledî libâs ve yorgan ve döşek ve mükemmel hamâm rahtı ve on beş gurûş nakid mehr-i mu'accel ve otuz bin akçe mehr-i mü'eccel ile ben nefsimi merkûm Ahmed'e tezvîc ve tenkîh eyledim didikde mezbûre Şerife Fatıma'nın minvâl-i muharrer üzere cârî olan ikrârını merkûm Mehmed Bey dahî bi'l-vekâle ve bi'l-velâye tasdîk itmeğın mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundu." denilerek Abdullah kızı Fatıma ve Mehmed oğlu Ahmed arasında nikâh yapıldığı ve bu nikâh sırasında kararlaştırılan

¹⁴Hatemi, Hüseyin. *İslam Hukuku Dersleri*. 4. Bası, Sümer Kitabevi, İstanbul 2012, s. 118; Aydın, 2005, s. 282; Aydın, 1985, s. 12; Atar, Fahrettin. "Nikâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, (112-117), s.112.

¹⁵ Nikâh akdinin şartları, inikat, sıhhat, nefaz ve lüzum olmak üzere dört grup şarttan oluşur. İnikat şartlarının tam olması için tarafların evlenme ehliyetine sahip olması, evlenmek istediklerine dair irade beyanlarını aynı toplantıda beyan etmeleri (meclis birliği), tarafların arasında evlenmeye ilişkin bir engel bulunmaması ve iradenin şartsız olması gerekir. Sıhhat şartları adını verdiğimiz şartlar ise nikâh akdinin tanıklar huzurunda yapılması, iradenin ikrah ile sakatlanmamış olmasından ibarettir. Geniş bilgi için bkz: Aydın, 1985, s.85, 99-101; Ekinci, Ekrem Buğra. "Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 2006 (Güz), (s. 41-60), s. 42.

¹⁶ Aydın, Mehmet Akif. "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osmanlı Araştırmaları III*, İstanbul 1982, s. 5, 10. Ortaylı, nikâh kaydedilmesine kadı sicillerinde çok sık rastlanmadığına işaret etmektedir. Bkz: Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık 9. Bası, İstanbul 2009, s. 58.

¹⁷ Ortaylı, s. 66.

¹⁸ Cin, 1974, s. 158-161.

mehir miktarı kayıt altına alınmıştır.¹⁹ Nikâhın tescili sırasında tarafların açık kimliği ve kızın velisi tarafından nikâh akdinin yapıldığı belirtilirken, mehir olarak verilen eşyaların ayrıntılı tarif edilmesi dikkat çekmektedir. Tescil işleminde bu kadar ayrıntıya başvurulması, evliliğin sona ermesi halinde mehir miktarının tespiti açısından önem arz etmektedir.

III. Nikâhın Feshi

A. Büluğ Muhayyerliği Hakkının Kullanılması

İslam hukukunda evlendirmede bir yaş sınırı bulunmamaktadır. Ehliyetsiz veya eksik ehliyetli kişiler adına hukuki işlem yapma yetkisi velilerine aittir. Evlenme yani nikâh akdi yapma da velilerin yetkisine giren bir konudur. Evlendirme velâyeti, velinin evlendireceği kişinin rızasını alma zorunluluğu olup olmadığına bakılarak zorlayıcı velâyet ve zorlayıcı olmayan velâyet olarak ikiye ayrılır. Zorlayıcı velâyette (*velâyet-i icbar*)²⁰, velinin nikâh akdini yapabilmesi için evlendireceği kişinin rızasını alma zorunluluğu yoktur. Bilmen, zorlayıcı velâyeti velâyet altında bulunan bir kişi üzerinde -evlenmeye rızasının aranmadan- velisinin sözünü geçirebilme ehliyeti olarak tanımlar. Zorlayıcı olmayan velâyette ise veli ancak velâyeti altındaki kişinin rızası olursa onun adına yetki kullanabilir ki bu durum daha çok büluğa ermiş olan kızlar açısından söz konusudur. *Hanefî mezhebinin kurucusu Ebu Hanife ve öğrencisi İmam Yusuf'a göre, akıl hastası olan veya akıl zayıflığı bulunan kızlar ile temyiz gücü olmakla birlikte henüz baliğ olmamış kızlar, velileri tarafından cebren evlendirilebilirler. Hanefî mezhebinden İmam Muhammed ise, büluğa eren kızların kendi başlarına yaptıkları nikâhın geçerli olabilmesi için velilerinin izni olması gerektiği görüşündedir. Osmanlı Devleti'nde nikâhta velâyet konusunda Ebu Hanife ve İmam Yusuf'un görüşü uygulanmıştır.*²¹

*Osmanlı Devleti'nde, 16. yüzyılın ikinci yarısına doğru (1544 M.) şeyhülislam Ebusuud Efendi'nin arzıyla kızların izni olmadan nikâhlanmalarını yasaklayan bir ferman çıkarılmıştır.*²² *Bu fermanla, Ebu Hanife ve imam Yusuf'un o tarihe kadar uygulanan görüşünden dönülerek imam Muhammed'in görüşü esas alınmış olsa da fermanın uygulanması çok uzun süreli olmamıştır*²³ Defterde yer alan nikâhın feshi ile ilgili bir belge yukarıda değindiğimiz bilgilerin somut bir örneğini oluşturmaktadır. Aişe, velisi olmayan biri tarafından evlendirildiğini ve bu evliliğe rızası olmadığını söyleyerek nikâhın geçersizliği konusunda mahkemeye bazı fetvalar sunmuştur. Ömer, Aişe'nin velisi Hüseyin ile (dedesinin amcaoğlu) 9 bin mehr-i müeccel kararlaştırarak aralarında nikâh akdi kıyıldığını iddia etmektedir. Aişe ise mahkemede “*Hüseyin'in velisi olmadığı*”

¹⁹ KŞS 42, 263/3, 26 Safer 1119.

²⁰ Buna göre sırasıyla baba, dede, anne-baba bir erkek kardeşler ve oğulları, anne-baba bir ve baba bir amcalar ve oğulları velayet-i icbar yetkisine sahip olacaktır: Akyılmaz, Gül. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Hukuki Statüsü*, Konya 2000, s. 29-30; Cin/Akyılmaz, s. 310; Cin, 1974, s.76-78.

²¹ Ekinci, s. 44; Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-i İslamiyye ve İstilahatı Kamusu*, C.II, İstanbul 1950, s.49; Yakut, Esra. “İslam Osmanlı Hukukunda Erkek Tarafından Konulan Şart veya Belirlenen Süre ile Evlilik Akdinin Sona Erdirilmesi”, *AndHD*, 2016, C.2, sayı 4 ,(s. 63-71), s. 6.

²² Ekinci, s. 47.

²³ Akyılmaz, s. 27. Bu konu ile ilgili olarak Mülteka'da bulunan bir fetva şu şekildedir: “ *Bâliğa Hind, kendini mehri misliyle eş ve dengi Amr'e nikâhlısa, Hind'in babası Bekir benim iznim bulunmadı diye bu nikâhı feshetmeye kâdir olur mu? Elcevap: Olmaz*” bkz: *Doğangüzel, Semra Betül. Osmanlı Hukukunda Nişanlanma, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019, s.50,51.*

gerekçesi ile Hüseyin'in onun adına nikâh akdi yapamayacağını, ayrıca nikâh için kadıdan izin alınmadığını bu nedenle nikâh akdinin geçersiz olduğunu söylemiştir.

Aişe'nin nikâh akdinin geçersizliğine dair ikinci itirazı mehir konusundadır. Aişe, kız kardeşleri ve halasını örnek göstererek, onlara yirmişer bin akçe mehir verilmiş iken, kendisi için 9 bin akçe olarak belirlenen miktara (misli olmadığı için)²⁴ itirazda bulunmuştur. İslam hukukunda, evlenecek olan kadınla ona örnek teşkil edecek olan kadınların evlenme akdinin yapıldığı zaman vasıfları esas alınarak mehr-i misl belirlenir.²⁵ Hatta Aişe tarafından mahkemeye bu nikâhın geçersiz olduğu yönünde 3 adet fetva sunulmuştur. İlk iki fetva mehr-i mislin eksik olması halinde yapılan nikâh akdinin geçersiz olması ile ilgilidir. İkinci fetva, dedesinin amcaoğlu tarafından mehr-i misl altında bir başkası ile evlendirilen bir kızın nikâhının geçerli olamayacağı konusundadır. Son fetva ise kadı marifeti ile kıyılmayan nikâhın geçerli olmadığına ilişkindir. Sunulan deliller ve şahitlerin Aişe'yi doğrular nitelikteki beyanları karşısında mahkeme nikâhın feshine karar vermiştir.²⁶

Nikâhın feshi konusunda değinmek istediğimiz bir başka konu ise velisi tarafından evlendirilen kızın ergenlik çağına geldiği zaman bu akdi tek taraflı irade beyanı ile feshedebilmesi yani “büluğ muhayyerliği” uygulamasıdır. İslam hukukuna göre, velisi tarafından rızası alınmadan evlendirilen küçük, baliğ olduğu zaman mahkemeye başvurup zorlayıcı velâyet yolu ile evlendirildiğini bildirerek bu evliliği feshedebilme hakkına sahiptir.²⁷ 3 Zi'l-ka'de 1118 tarihli bir belgede Musa, Emine ile 8 yıl önce nişanlandığını, aralarında nikâh akdi olduğunu hatta bunun için Emine'nin annesine bazı eşyalar verdiğini²⁸, ancak Emine'nin “nefsini vermeye

²⁴ Mehr-i misl miktarı belirlenirken genellikle kadının baba tarafından olan kadın akrabalarına (kızkardeş, hala, amcakızı vb.) verilen mehir miktarı esas alınır. Aydın Mehmet Akif. “Mehr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, İstanbul 2003, s. 389

²⁵ Acar, H. İbrahim. “Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 17, 2011, (s. 367-388), s. 388; Cin, Halil. “İslâm Hukukunda Mehr” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29 (1),1972, (s. 199-254), s. 211,213.

²⁶ KŞS 42, 67/2, 26 Şa'bân 1118: “ *Aişe cevâbında benim sıgarım hâlinde veli-i mücbirim olmayub 'akd-ı nikâh eylediği ma'lûm olmadığından mâ'adâ mezbûr Hüseyin veli-i mücbirim olmayub ve benim kız karındaşlarım olan Ümmühani ve Sabire ve 'ammem Şehribani nâm hâtûnlara yiğirmişer bin akçe mehir tesmîye olunmağla benim dokuz bin akçe mehr-i mislimden noksan-ı fâhiş olub ve izn-i kâdî dahî olmamağla yedimde olan üç kat'a fetevâ-yı şerîfeler mücebince 'akd-ı mezbûr şer'ân sahîh olamamağla izdivâcdan imtinâ' iderin deyüb takrîr-i meşrûhuna mutâbık üç kat'a fetevâ-yı şerîfe ibrâz idicek gibbe'l-istintâk mezbûr Ömer izn-i kâdî olduğunu beyâna kâdir olmayub ve mezbûrenin kız karındaşları mezbûretânın ve 'ammesi mezbûrenin mehr-i mü'eccelleri yiğirmişer bin akçe olduğunu inkâr idicek mezbûre Aişe'den mezbûrânın mehr-i mü'eccelleri yiğirmişer bin akçe olduğunu mübeyyine beyyine taleb olundukda 'udûl-ı müsliminden Ahmed bin Ali ve İsmail bin Mustafa nâm kimesneler li-ecli's-şehâde meclis-i şer'a hâzırân olub eserü'l-istişâd fi'l-vâki' mezbûre Aişe'nin kız karındaşları mezbûretân Ümmühani ve Sabire ve 'ammesi Şehribani nâm hâtûnlara yiğirmişer bin akçe mehir tesmiye olundu mezbûrenin mehr-i mislimden noksan-ı fâhişdir biz bu husûsa bu vech üzere şahidleriz şehâdet dahî ideriz deyü her biri edâ-i şehâdet-i şer'iyeye eylediklerinde ba'de't-ta'dil ve't-tezkiye şehâdetleri makbûle olduğundan sonra mezbûre Aişe ibrâz eylediği fetevâ-yı şerîfe bi'l-müvâcehe feth u kirâ'at olundukda mazmûn-ı münîfînde âbb ve cedden gayri velî Hind-i sagîreyi mehr-i mislimden noksan-ı fâhiş Ömer'e tezvîc eyleseler 'akd-ı mezbûr sahîh olur mu? el-Cevâb olmaz deyü buyurulub ve fetevâ-yı âherde Hind-i sagîreyi dedesinin 'ammi oğlu Zeyd, Hind'i oğlu Ömer'e mehr-i mislimden noksan-ı fâhiş ile inkâh eylese 'akd-ı mezbûr şer'ân sahîh olur mu? el-Cevâb olmaz deyü buyurulub ve bir fetevâ-yı şerîfede dahî kâdî ma'rifetsiz nikâh olunmaya deyü emr-i pâdişâhî vârid olmuş iken kâdî ma'rifetsiz olan nikâh sahîh olur mu? el-Cevâb olmaz deyü buyurulmağın fetevâ-yı şerîfeler müceblerince 'akd-ı mezbûr sahîh olmamağla mezbûr Ömer'i bî-vech-i mu'ârizadan men'-bire mâvaka' bi't-taleb ketb olundu...”*

²⁷ Büluğa ermiş küçükler bu fesih hakkını ancak hakim kararı ile kullanabilirler. Bilmen, s. 51.

²⁸ Belgede, mehr için “ağırlık” kelimesi kullanıldığı dikkat çekmektedir. “.... Emine için ağırlık nâmıyla beynimizde ma'lûm eşyâyı def' ve irsâl idüb...” KŞS 42,123/1.

yanaşmadığını” iddia ederek, şikâyetçi olmuştur. Emine, davanın görülmesi sırasında “... fi'l-vâki' merkûm Musa'ya târîh-i kitâbdan sekiz sene mukaddem nâmzed olub beynimizde 'akd-ı nikâh cereyân itmekle hâlâ nefsimi tezvîce rızâm yoktur” diyerek, Musa ile evlenmeye rızasının bulunmadığını beyan etmiştir. Bunun üzerine kadı Musa'nın şikâyetini reddederek Emine'nin istediği kişi ile evlenmesinin mümkün olduğuna hükmetmiştir.²⁹ Bu olayda, aslında velisi tarafından evlendirilen kızın bülûğ çağına gelmesi ile “bülûğ muhayyerliği” hakkını kullandığı görülmektedir.

Benzer bir belgede, yine velisi tarafından evlenmesine söz kesilen kızın, 20 yıl sonrasında nikâha yanaşmaması üzerine nişanlı erkeğin yaptığı şikâyetten bahsedilmektedir. Mehmet, Emine ile her ikisi de henüz çocuk iken velileri aracılığı ile nişanlandıklarını ancak Emine'nin daha sonra nikâha yanaşmadığını belirterek kadıya başvurmuştur. Emine'nin mahkeme huzurunda Mehmet ile evlenmeye razı olmadığını beyan etmesi üzerine kadı, “Emine'nin istediği kişiyle evlenmesi” yönünde karar vermiştir.³⁰ Hükümlerde geçen “kızın istediği kişiyle evlenmesine izin verilmesi” ifadesiyle kızların nikâh akdine zorlanmayacağı kayıt altına alınmıştır. İki belgede de “bülûğ muhayyerliği” hakkının kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Hanefi hukukçular küçükler üzerinde evlendirme velâyetini çok geniş bir zümreye vermiş olmakla birlikte küçükler için tanınan “bülûğ muhayyerliği” hakkı ile ortaya çıkabilecek olumsuzlukları hafifletmeye çalışmışlardır. Baba ve baba-dedesi dışındaki asabeden bir başka velisi tarafından evlendirilen küçük, bülûğa erince nikâhı reddedebilme hakkına sahiptir. Ancak, babası veya baba-dedesi tarafından küçükken evlendirilmiş olan kızlar,³¹ “Hıyar'ül Bülûğ” adı da verilen bu hakkı kullanamaz.³²

Bununla ilgili bir örnekte, Musa: “Şerife bint-i el-Hâcc Osman nâm bîkr-i bâliğa mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm idüb merkûm Seyyid Osman benim 'ammim' olub işbu hâzıra-i bi'l-meclis olan kızı mezbûre Şerife'yi sagîre olduğu hâlde babası merkûm Seyyid Osman velâyeti hasebiyle müslimîn mahzarında benim sagîrem hâlinde benim için on sekiz bin akçe mehir ile 'akd-ı nikâh idüb babam merkûm Seyyid İsmail dahî benim için velâyeti kabul idüb ben ve mezbûre Şerife bülûğumuzdan sonra 'akd-ı mezbûru fesh dahî meşrû' değil iken hâlâ mezbûre nefsinin bana teslîmden imtinâ' ider sù'âl olunub nefsinin bana teslîme tenbîh olunmak matlubumdur” diyerek mahkemeden tenbihte bulunulmasını talep etmiştir. Şerife'nin nikâh akdinin yapıldığını ikrar etmesi üzerine mahkeme Musa'nın talebini uygun bulmuştur.³³ Kayıтта,

²⁹ KŞS 42, 123/1 ve 3 Zi'l-ka'de 1118 tarihli belge: “...mezbûre Emine târîh-i kitâbdan sekiz sene mukaddem nefsinin bana tezvîc itmek üzere va'ad itmekle ben dahî mezbûre Emine'nin gâ'ibe-i 'ani'l-meclis olan vâlidisi Hüsnî bint-i el-Hâcc Eyyüb nâm hâtûna velâyeti hasebiyle mezbûre Emine için ağırlık nâmıyla beynimizde ma'lûm eşyâyı def' ve irsâl idüb lâkin 'akd-ı nikâh müyesser olmayub mezbûre Emine nefsinin tezvîcden imtinâ' ider şer'le sù'âl olunub takrîri tahrîr olunması matlubumdur didiğinde gibbe's-sù'âl mezbûre Emine cevâbında fi'l-vâki' merkûm Musa'ya târîh-i kitâbdan sekiz sene mukaddem nâmzed olub beynimizde 'akd-ı nikâh cereyân itmekle hâlâ nefsimi tezvîce rızâm yoktur didikde mezbûre Emine nefsinin dilediği kimesneye tezvîce izn ve merkûm Musa'yı bî-vech-i mu'ârizadan men'-birle mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundu.”

³⁰ KŞS 42, 218/1.

³¹ Kayıtlarda geçen sagir/sagire kelimesi henüz bülûğa ermemiş çocukları ifade etmektedir.

³² Cın, 1974, s. 76-91.

³³ KŞS 42, 207/2, 17 Muharrem 1119: “...gibbe's-sù'âl mezbûre Şerife cevâbında sagîre olduğu hâlde babası müteveffâ-yı merkûm Seyyid Osman velâyeti hasebiyle târîh-i kitâbdan sekiz sene mukaddem Seyyid Musa'ya kendi on sekiz bin akçe mehir ile 'akd-ı nikâh idüb ve 'akd-ı mezbûr kabûlünü bi't-tav'is-sâf ikrâr ve i'tirâf eylemeğın mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundu.”

nikâh akdinin kızın babası ile yapılmasından dolayı Şerife'nin bülüğa erdikten sonra dahi nikâh akdini feshettiremeyeceği hususu da dikkat çekmektedir.

IV. Evliliğin Boşanma Yoluyla Sona Ermesi

A. Koca'nın Tek taraflı Boşaması: Talâk

Talâk sözlükte “serbest kalmak, bağından kurtulmak, bağını çözmek anlamına gelirken, fıkıh terimi olarak nikâh akdinin bozulmasını ifade eder.³⁴ Talâkta, evlilik koca tarafından tek taraflı kullanılan irade beyanı ile veya tarafların karşılıklı anlaşmaları yoluyla sona erebilir. Bazı durumlarda evliliğin sonlanması mahkemenin verdiği karar sonucunda gerçekleşir. Uygulamada talâk ile daha çok erkeğin tek taraflı irade beyanı ile karısını boşaması anlaşılmaktadır.³⁵ İslam aile hukukuna göre erkeğin her zaman neden göstermeden karısını boşama yetkisi vardır. Ancak, kocaya tanınan bu hakkın sınırsız olmadığını ve erkeğin bu hakkı kötüye kullanarak kadını mağdur etmemesi için islam hukukunda bazı önlemlere yer verildiğini belirtmemiz gerekir. Talâk yetkisi bizzat taraflarca veya vekil aracılığı ile kullanılabilir.

Talâkta genel kural boşama hakkının tek taraflı olarak erkeğe ait olmasıdır. Ancak, nikâh akdi yapılırken koca karısına talâk yetkisi verebilir.³⁶ Bu durumda, kadın tek taraflı olarak talâk ile evliliği sona erdirebilir. Bu hak tek taraflı kullanılan bir hak olduğu için kadının talâk yetkisini kullanması için mahkeme kararına ihtiyaç yoktur. Aynı şekilde tarafların karşılıklı olarak boşanmaları halinde de mahkeme kararı gerekmez. Mahkeme kararı, kadının boşanmak istemesine rağmen kocanın bu talebi kabul etmemesi durumunda gerekir. Buna rağmen, bazen taraflar boşanmayı gerçekleştirdikten sonra bunu şer'iyeye defterlerine kayıt ettirme gereği duymuşlardır.

Talâk, bazen geciktirici bir şart veya vadeye (süre) bağlı olarak gerçekleştirilebilir.³⁷ Osmanlı Devleti'nde, özellikle savaşa giden erkeklerin cepheden dönmemesi veya uzak bir yere çalışmaya giden erkeklerin belli bir süre dönmemesi halinde genellikle bir vekil aracılığı ile süreyle bağlı olarak boşandıkları sıklıkla görülmüştür. Koca, talâkın anlamını kuvvetlendirmek için yemine de başvurabilir. Nitekim, uygulamada mahkeme kayıtlarında şartla boşanma ile ilgili bu tür kararlar bulunmaktadır. Koca, uzak bir diyara gittiği zaman belirli bir süre dönmemesi halinde karısının boş olacağını bildirebilir ki bu da şartlı talâk kapsamında değerlendirilir. Böylece kadın, sürenin dolması ile mahkemeye başvurarak boşanabilmektedir.

Kocanın talâk yetkisini kullanırken bunu bir şarta bağlayabileceğine değinmiştik. Bu konuda incelediğimiz 5 adet belgeden 3 tanesi kocanın şartlı talâk yapması üzerine kadınların mahkemeye başvurması ile ilgilidir. İlk belgede, Hüseyin kızı Ayni, kocası Hasan'ın, ortağı hakkında söylediği bir söz sonrasında “söyledimse karım benden boş olsun” şeklinde bir cümle sarf ettiğini belirterek kocasından boş olduğunu iddia etmiştir. Ancak Hasan, “karım benden 3

³⁴ Acar, İbrahim. “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul 2010,(s.496-500), s. 496 vd.

³⁵ Cin, Halil. *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1956, s. 36; Bilmen, s. 184

³⁶ Kocanın karısına boşanma yetkisi vermesine “tefvizu'l-talâk” denir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Cin/Akyılmaz, s. 434; Cin, 1956, s. 47; Akyılmaz, 2000, s. 44.

³⁷ Yakut, Esra, 2016, s. 67.

talâkla boş olsun” şeklinde bir söz söylemediğine dair yemin etmiştir. Aynı'nin iddiasını ispat edememesi ve Hasan'ın yemini üzerine hâkim davayı reddetmiştir.³⁸

Bir başka belgede, Mahmut oğlu Mustafa ve Recep oğlu Mustafa isimli şahısların Abdülkadir oğlu Halil'in “ ... Mahmut oğlu Ahmet mahallede oldukça bu mahalleden çıkıp gitmezsem karım Hind'i boşarım” dediğini ancak Halil'in şartını tutmayarak mahallede yaşamaya devam ettiğini bu nedenle karısını boşaması gerektiğini iddia ederek mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Halil, duruşmada karısını boşayacağına dair bir şart ileri sürmediğine yemin etmiştir. Ayrıca Halil, iddiada bulunan kişilerin kendisine garezi olduğuna ve karısını boşamasını gerektirecek bir neden bulunmadığına dair fetva aldığını beyan etmiştir. Mahkeme sonuç olarak, “boşanmayı gerektirecek şer'an sakıncalı bir durum olmadığına dair fetvaya dayanarak Halil'in karısından boşanmasına gerek olmadığına karar vermiştir.³⁹

Defterde zimmi vatandaşların aile hukuku meselelerine ilişkin olarak rastladığımız tek dava kocanın şartlı talâkına ilişkindir. Osmanlı Devleti'nde, zimmiler, aile hukuku alanında kendi hukuklarına tâbi olmakla birlikte, istemeleri halinde şer'iyeye mahkemelerine başvurabilirlerdi.⁴⁰ Bu çerçevede, Altun bint-i Ananos isimli Nasrani, kocası Kesber veled-i Kirkor'dan boşanmak istediğini ve onun da “*bundan böyle anam kız kardeşim ol, sahibin değilim*” diyerek boşanmayı kabul ettiğini, ancak sonradan kocasının kendisinden “zevciyyet talep ettiğini” belirterek şikâyetçi olmuştur. Kocası ise mahkemede “*eğer küçük oğlun İbrahim'i evinde iskan edersen anam kız kardeşim ol, sahibin değilim*” şartını ileri sürdüğünü, şart yerine gelmediği için de boşanmadan

³⁸ KŞS 42, 20/2, 8 Recep 1118 : “ *Mahmiye-i Konya hâricinde Hoca Cihan Mahallesi sâkinelerinden Ayni bint-i Hüseyin nâm hâtûn tarafından husûs-ı âtiyyü'z-zikri da vâya vekîl-i şer'isi olan karındaşı Ahmed bin Hüseyin nâm kimesne meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmu't-tevkîrde merkûmenin zevci olan bâ'isü'l-kitâb Hasan bin Yusuf mahzarında üzerine bi'l-vekâle da vâ ve takrîr-i kelâm idüb mezbûr Hasan mukaddemâ hâzır-ı bi'l-meclis Mehmed nâm kimesne ile 'akd-ı şirket-i muzâra'a itmekle târîh-i kitâbdan dört gün mukaddem mezbûr Mehmed mezûr Hasan'a hitâb idüb sen benim için mahalle-i mezbûre imâmı İbrahim Halife ortak değilim ve mahsûlden bir şey vermem demişsin didikde merkûm Hasan dahî eğer ben bu cevâbı imâm-ı mezbûra söyledim ise zevcem benden üç talâk boş olsun deyüb vech-i muharrer üzere imâm-ı mezbûra söylediği muhakkak olmağla müvekkilem mezbûre Ayni talâk-ı selâse ile mutallaka olmuşdur sù'âl olunub mücib-i şer'isi icrâ olunmak matlûbumdur didikde gıbbe's-sù'âl merkûm Hasan cevâbında târîh-i mezbûrda imâm-ı merkûma ortak değilim deyü söylemiş idim söylediğim hâtırimda yoğiken ben vech-i muharrer üzere imâm-ı merkûma söylemedim şart olsun didim deyü ikrâr idüb talâk-ı selâseyi zikr itmedim ve hâtırimda talâk dahî yok idi deyü inkâr itmeğle müdde'î-i mezbûrdan müdde'âsını mübeyyine beyyine talep olundukda ityân-ı beyyineden izhâr-ı 'aciz ve istihlâk itmeğın talâk-ı selâseyi zikr itmediğine merkûm Hasan'a yemin teklîf olundukda ol dahi 'alâ-vaktü's-sù'âl yemini bi'llâhi'- 'azim eylemeğın mücebiyle mâ-vak'a bi't-taleb ketb olundu. ”*

³⁹ KŞS 42, 21/2, 10 Recep 1118: *Ahmed bin Mahmud nâm kimesne mahalle-i mezbûrede oldukça ben bu gün mahalleden çıkub gitmezsem zevcem Hind üç talâk boş olsun deyü şart eyledi ve ilâ-hâzâ'l-ân mezbûr Ahmed mahalle-i mezbûrede ve merkûm Halil ol gün mahalleden çıkub gitmedi kendiden dahî sù'âl olunsun didiklerinde gıbbe's-sù'âl merkûm Halil cevâbında minvâl-i muharrer üzere şart eylediğini bi'l-killiye inkâr idüb ve mezbûrân ile 'adâvet-i düneyviyyem olduğundan bana garaz eylediklerinden mâ'adâ mezbûrân ile bir beldede sâkin olub zevcem ile müddet-i mezbûrede ezvâc mu'âmesi itdiğime 'âlimler iken bilâ-gadr sükût itmeleriyle üzerime şehâdetleri makbûle değildir deyü bir kut'a fetevâ-yı şerife ibrâz eyledikde ba 'de'l-feth ve'l-kirâ'at mazmûn-ı münîfinden Zeyd ve Ömer ve Bekir ile otuz beş gün bir beldede sâkinler olub Bekir'in zevcesi Hind ile müddet-i mezbûrede ezvâc mu'âmesi itdiğine 'âlimler iken bilâ-gadr sükût itdiklerinden sonra Zeyd ve Ömer ve Bekir otuz beş gün mukaddem üç talâk ile Hind'i tatlik eyledi deyü şehâdet eyleseler makbûle olur mu? el-Cevâb olmaz deyü buyurulmağın ber-müceb-i fetevâ-yı şerife mezbûrânın şehâdetleri makbûle olmayub ve merkûm Halil'e şart-ı mezkûr sâdir olmadığına ba 'de'l-halef talâk vâki' olmamağla mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundu. ”*

⁴⁰ Cin/Akyılmaz, s. 205.

vazgeçtiğini beyan etmiştir. Davacının şikâyetinin şahitler tarafından doğrulanması üzerine mahkeme Altun ile Kesber'i boşamıştır.⁴¹

Uzun yolculuğa çıkan ya da çalışmak için bulunduğu yerden başka bir şehre giden kocalar, bazı şartlar karşılığında karılarına boşanma hakkı verebiliyordu. Ancak bu durum aşağıda muhâlea başlığı altında anlatıldığı için burada sadece başka yere giden kocanın şartla boşandığını belirtmekle yetiniyoruz.

Defterde, “nikâhlı karısının başka bir erkekle kaçarak evlendiği” yolunda bir şikâyet de bulunmaktadır. 25 Şevvâl 118 tarihli bir belgeye göre, Hacı oğlu Yusuf Beşe, nikâhlı olduğunu iddia ettiği Halil Kızı Ümmü'nün, Halil oğlu Hasan ile kaçarak evlendiği iddiasıyla Hasan ve Ümmü'den şikâyetçi olmuştur. Mahkemede şahitler, Yusuf'un Ümmü'yü boşadığına yemin etmişler ve bunun üzerine mahkeme Yusuf'un davasını reddetmiştir.⁴²

6 Recep 1118 tarihli belge ise bâin talâk ile ilgilidir. Sözkonusu belgede Mehmet, “..on dört sene mukaddem mezbûre Fatıma'yı sıgar hâlinde babası el-Hâcc Hasan bana 'akd-i nikâh itmişdi deyü da 'vâ sadedinde olduğumdan mezbûre Fatıma 'akd-ı nikâhı inkâr itmişdi hâlâ da 'vâ-yı meşrûhamdan fârig oldum beynimizde 'akd-ı nikâh dahî vâki' oldu ise benden talâk-ı bâ'in ile mutallaka olsun kat'an da 'vâ ve nizâ'im yokdur nefsinin dilediği kimenseye tezvîc eylesün “ diyerek, Fatıma üzerinde davasının olmadığını ve eğer akd-i nikâh olduysa Fatıma'dan bâin talâkla boş olduğunu söylemiştir.⁴³

B. Muhâlea

İslam hukukunda, tarafların anlaşarak evliliğe son vermelerine “muhâlea” adı verilir. Bu nedenle muhâlea, iki taraflı bir akit olup, akdin geçerli olması için eşlerin karşılıklı olarak icap ve kabulde bulunması gerekir. Muhâlea'nın sözlük anlamı, “elbiseyi çıkarmak, soyunmak, ayırmak” tır. Fıkıh terimi olarak ise kadının, kocanın ayrılığa razı olması halinde belirli bir bedel karşılığında evlilik bağından kurtulması anlamına gelir.⁴⁴ Kadınların sıklıkla başvurduğu bir yol olan

⁴¹ KŞS 42, 207/1, 2 Muharrem 1119: *Mahmiye-i Konya'da el-Hâcc Eymir Mahallesi sâkinelerinden bâ'isetü hâza's-sıfr Altun bint-i Atanos nâm Nasrâniyye meclis-i şer'-i hatîr-i lâzımı't-tevkîrde zevci Kasber veled-i Kırkor nâm zimmî muvâcehesinde üzerine da 'vâ ve takrîr-i kelâm idüb merkûm Kasber benim zevcim olub târîh-i kitâbdan dört ay mukaddem ben mezbûreden mutâlebe-i tatlik eylediğimde niyet-i tatlik ile bana hitâb idüb bir gün sonra anam ve kız karındaşım ol! ehlim değılsin dimekle ben mezbûrdan talâk-ı bâ'in ile mutallaka olmuş iken merkûm Kasber bana hâlâ zevciyyet ile vaz'-ı yed murâd ider sū'âl olunub benden mukîr-ı yedine tenbih olunmak matlûbumdur didikde gibbe's-sū'âl merkûm Kasber cevâbında müdde'iyeye-i mezbûre Altun bint-i Atanos fi'l-vâki' zevcem olub târîh-i mezbûrda esnâ-yı mutâlebe-i tatlikde tatlik niyetiyle merkûme Altun'a eğer sagîr oğlun Abraham'ı menzîlimde iskân idersen anam ve kız karındaşım ol ehlim değılsin dimişdim şart-ı mezbûrun 'adem-i vukû'ına binâ'en talâk vâki' olmamışdır deyü da 'vâyı def' sadedinde olub müncizen vukû'-ı talâkı inkâr eyleyüb kesbu? fikhiyyeden Zübde'tü'l-Fetevâ'da ed'atü inne talâkühâ min-gayr-i şer' ve'z-zevc yekülû külfetihâ bi'ş-artu velem yüced fe'l-beyyinetü beyyinetü'l-mir'ât deyü tasrîh olunmakla müdde'iyeye-i mezbûre Altun zevci mezbûr Kasber'den zikri mürûr iden elfâz-ı min-gayr-i şart vâki' olduğunu mübeyyine beyyine taleb olundukda tâ'ife-i zimmiyândan Asvador veled-i Bogos ve David veled-i Bogos nâm zimmîler li-ecli'ş-şehâde meclis-i şer'a hâzırân olub eserü'l-istişâd fi'l-vâki' târîh-i kitâbdan dört ay mukaddem merkûm Kasber zevcesi mezbûre Altun bint-i Atanos'a bu günden sonra anam ve kız karındaşım ol ehlim değılsin deyu bizim huzûrumuzda min-gayr-i şart hitâb eyledi biz bu husûsa şahidleriz şehâdet dahî ideriz deyü edâ-i şehâdet-i şer'iyeye eylediklerinde ba 'de't-ta 'dîl ve't-tezkiye şehâdetleri makbûle olmağın merkûm Kasber'in elfâz-ı merkûme ile niyet-i tatlike ikrârı ve şahidân-ı merkûmânın min-gayr-i şart tekellüme şehâdetleri mücebince müdde'iyeye-i mezbûre Altun'un merkûm Kasber'den beynûnetine ba 'de'l-hüküm mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundu.”*

⁴² KŞS 42, 120/2, 25 Şevvâl 1118.

⁴³ KŞS 42, 13/3, 6 Recep 1118.

⁴⁴ Atar Fahrettin. “Muhâlea”, *Türk İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, , C.30, (399-402), s. 399.

muhâleada kadın, çoğu zaman bazı ekonomik haklarından vazgeçerek erkeği boşanmaya razı etmektedir.⁴⁵ Muhâlea ile boşanmada kadınlar, mehr-i müeccel, iddet nafakası ve kocanın iddet süresi sona erene kadar karşılamak zorunda olduğu barınma masraflarından vazgeçmiştir. Kayıtlarda bu üç kalem, “*meûnet-i süknâ*” olarak geçmiştir. Osmanlı uygulamasında en sık rastlanan muhâlea sebepleri, şiddetli geçimsizlik ve kocanın başka bir yere giderek evine dönmemesidir.⁴⁶

Muhâlea çoğu zaman kocanın kadına mehir ve iddet nafakası vermeden boşanma istemesi halinde başvurduğu bir yol olmuştur. Koca karısına karşı talâk yetkisini kullanmayarak kadını adeta bu yola mecbur etmektedir.⁴⁷ Diğer taraftan baktığımızda ise, Osmanlı uygulamasında, kadının; muhâlea davalarında kocayı boşanmaya ikna etmek için mehr-i müecceli güçlü bir koz olarak ileri sürdüğü görülmektedir.⁴⁸

Kadının muhâlea ile boşanabilmesi için temyiz gücüne sahip olması ve baliğ olması yetmez. Bunun yanında “ergin olması” yani malvarlığı üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunabilme yetkinliği de aranmaktadır.⁴⁹ Defterde yer alan muhâlea örneklerinin tamamında kadınların mehr-i müeccel ve nafakadan vazgeçtiği⁵⁰ hatta bazı davalarda kendilerine ait bir malı kocaya bıraktığı⁵¹ ve bazen de çocukların bakımını üstlendiği görülmektedir.⁵² Örneğin bir davada,

⁴⁵ Akyılmaz, 2000, s.45-46; Aydın, 1985, s.42; Sak, İzzet/Aköz, Alaaddin. “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâlea (18. Yüzyıl Konya Şer'iyeye Sicillerine Göre)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2004), (s. 91-140), s. 92 vd.

⁴⁶ Benzer görüş için bkz, Sak/Aköz, s. 97.

⁴⁷ Akyılmaz, 2000, s. 46.

⁴⁸ Dinç, Güven. “Şer'iyeye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu”, *OTAM*, 17(17), Ankara 2005, s. 7; Kılınç, Ahmet/Kılınç, Ayşe Nur. “*Mehrin Türk Pozitif Hukuku Açısından Yeniden Değerlendirilmesi Gerekliği*”, *İNÜHFD*, S. 10(1), y. 2019,(s. 103-118), s.106.

⁴⁹ Cin, 1956, s. 73, Atar, 2005, s. 401.

⁵⁰ -*Karapınar sakinlerinden olan Abdolvahhab kızı Marziye'nin hukuk-ı zevciyesinden feragat ettiğini belirterek kocası Mustafa oğlu Ali Çelebi'den boşanması*; KŞS 42, 18/1, 11 Receb 1118.

-*Kalender Hâne mahallesi sakinelerinden Üveys kızı Havva'nın, hukuk-ı zevciyesinden (mihri müeccel, nafaka-i iddet-i malume, müennet sükenası) feragat ettiğini belirterek kocası Veli oğlu Süleyman'dan boşanması*. KŞS 42, 34/3, 27 Receb 1118.

-*Beyi Hekim mahallesi sakinelerinden Şaban kızı Aişe'nin, mihri müeccel ve nafaka-i iddet-i malumesinden feragat ettiğini belirterek kocası Mustafa oğlu İsmail'den boşandığı beyanı*. KŞS 42, 130/3, 10 Zi'l-ka'de 1118.

-*Konya sakinelerinden Mehmed kızı Fatıma'nın, 15 bin akçelik mihri müeccelinin 7 bin 500 akcesinden feragat ederek, kocası Sefer Beşe oğlu Mehmed'den boşandığı beyanı*. KŞS 42, 142/1, 21 Zi'l-ka'de 1118.

-*Şeyh Aliman mahallesi sakinelerinden Hasan kızı Müslime'nin, mihri müeccel ve diğer hukuk-ı zevciyesinden feragat ettiğini belirterek kocası Ramazan oğlu Mustafa'dan boşanması*. KŞS 42, 142/3, 18 Zi'l-ka'de 1118.

-*Alaca Mescid mahallesi sakinelerinden Mehmed kızı Aişe'nin, 45 guruşluk mihri müecceli ile nafaka-i iddet-i malumesinden feragat ettiğini ve müennet sükenasını da kendi üzerine aldığı belirterek kocası Ali oğlu Ahmed'den boşanması*. KŞS 42, 148/3, 26 Zi'l-ka'de 1118.

-*Fakih Dede mahallesi sakinelerinden Abdülkadir kızı Fatıma'nın, kocası Sefer oğlu Yusuf'tan, 6 bin akçe mihri müeccelini ve nafaka-i iddet-i malumesini aldığı ve müennet sükenasını da kendi üzerine aldığı ve de babasının Yusuf'tan ağızlık (nişanlılık) namıyla aldığı 20 guruştan Yusuf'un feragat ettiğini belirterek kocası Yusuf'tan boşanması*. KŞS 42, 166/3, 17 Zi'l-hicce 1118.

⁵¹ *Türbe-i Celâliyye mahallesi sakinlerinden Mehmet oğlu Ömer karısı Marziye'yi, mihri müeccelinden, nafaka-i iddet-i malumesinden feragat etmesi ve müennet sükenasını dahi kendi üzerine alması ve 15 guruş vermek kaydıyla boşaması*. KŞS 42, 240/2, 10 Safer 1119.

⁵² Hoşhan mahallesi sakinelerinden el-Haç Mehmed kızı Nesli'nin, küçük kızı Emine için, babası çocuğun) Ahmet oğlu Musa Halife malından olmak üzere nafaka tayin edilmesini mahkemeden talebi; Musa Halife'nin, karısı Nesli'den bi'l-cümle hukuk-ı zevciyesinden ve elinde olan eşyasından feragat etmesi ve **boşandıktan 5 seneye değin, Nesli'nin, kendi malından olmak üzere Emine'ye bakması şartıyla boşandığı** beyanı, KŞS, 231/2, 29 Muharrem 1119

Halil kızı Aişe, 30 bin akçe mehr-i müecceleden ve iddet nafakasından vazgeçerek müennet sükenasını kendi üstüne aldığı ve ayrıca 65 kuruşluk boşanma masrafını da kocası Mustafa'ya teslim ettiğini beyan ederek vekili aracılığı ile kocası Yusuf oğlu Molla Mustafa'dan boşanmıştır.⁵³ Benzer bir davada, kadın yine mehir, nafaka gibi haklarından vazgeçerken kocasına verdiği borçtan da feragat ettiğini bildirerek kocasından ayrılabilmiştir. Defterde, aralarında muhâlea yapılmasına rağmen bazen kocanın bu durumu yalanlayarak “zevciyetten imtina edildiği” iddiasıyla karısından şikâyetçi olduğu durumlar da mevcuttur. Örneğin 17 Şaban 1118 tarihli bir belgeye göre, Mehmet, “*nikâhlı zevcem olmasına rağmen zevciyyet muamelesini istemiyor*” diyerek karısı Ömer kızı Havva'dan şikâyetçi olmuştur. Duruşma esnasında Havva, mehr-i müeccel ve sair haklarından feragat ederek ve bazı eşyaları da vererek daha önceden kocası Mehmet'ten boşandığını beyan etmiş ve bunu şahitlerle ispatlamıştır. Bunun üzerine mahkeme, şahitlerin Havva'yu doğrular mahiyetteki şهادetlerine istinaden karar vererek Mehmet'i davasından men etmiştir.⁵⁴

Muhâlea yoluna gitme nedenlerinden biri de kocanın yaşadığı yerden bir başka yere gitmesi ve uzun süre dönmemesi durumudur.⁵⁵ Bu durum, kayıtlarda “ahar diyara gider oluk da”, “ahar diyarda olup” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Koca uzak bir yere gitmeden önce belli bir süre dönmemesi durumunda karısının belli haklarından vazgeçmesi halinde muhâlea yoluyla kendisinden ayrılabilmesine dair genellikle bir başka erkeğe vekâlet verebilmekteydi.

Bununla ilgili bir davada, başka bir şehre giden Abdullah oğlu İsmail'in vekili aracılığı ile karısı Fati'den boşandığı görülmektedir. İsmail'in vekili, mahkemede “.....İsmail târîh-i kitâbdan iki sene mukaddem **diyâr-ı âhere gider oldukda** eğer ben on ay tamâmına değin gelüb zevcem merkûmeye mülâkî olursam be-nihâdül-umde-i mezbûrede bu diyâra gelmezsem mezbûre Fati'nin zimmetimde mütekarrer ve ma'kûdun- 'aleyh olan sekiz bin akçe mehr-i mü'eccelinden ve nafaka-i 'iddet-i ma'lûme ve me'ûnet-i süknâsından fâriğa olub da merkûmenin iznini kendi yedine viresin deyü beni vekîl ve şâhidân-ı mezbûrânı işhâd itmeğle. ben dahî târîh-i kitâbdan bir sene

⁵³ KŞS 42, 243/1, 13 Safer 1119: “.....müvekkile-i mezbûre Sakine bint-i Halil Ağa zevcem merkûm Molla Mustafa zimmetinde mütekarrer ve ma'kûdun- 'aleyh olan otuz bin akçe mehr-i mü'eccel ve nafaka-i 'iddet-i ma'lûmemden fâriğ ve me'ûnet-i süknâm dahî üzerime olub ve bilezik kıymetinden ferâgat ve bedel-i hal' olmak üzere altmış beş gurüş merkûm Molla Mustafa'ya teslim idüb muhâla'a oldum didi didikde merkûm Molla Mustafa dahî hukûk-ı mezkûresi üzere mezbûre Sakine'yi muhâla'a eyledim ve bedel-i hal' olan meblağ-ı mezbûr altmış beş gurüşü mezbûre Aişe bint-i Halil Ağa yedinden tāmamen ahz u kabz eyledim ba'de'l-yevm mezbûre 'iddeti münkaziyye oldukda nefsini dilediği kimesneye tezvîc eylesün didikde tarafeyn biri birilerinin takrîr-i meşrûhlarını tasdik itmeğın mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundu.”

⁵⁴ “...Havva benim zevce-i menkûham olub hâlâ zevciyyet mu'âmelesinden imtinâ' ider sû'âl olunub takrîri tahrîr olunması matlûmdur didikde gibbe's-sû'âl vekîl-i merkûm es-Seyyid Osman Çelebi cevâbında fi'l-vâki' müvekkile-i mezbûre Havva mezbûr Mehmed'in mukaddemen zevcesi olub târîh-i kitâbdan on iki gün mukaddem beyenlerinde hüsn-ı zindegânî ve musâfât olmamağla zimmetinde mütekarrer ve ma'kûdun- 'aleyh olan mehr-i mü'eccelinden ve nafaka-i 'iddet-i ma'lûme ve me'ûnet-i süknâsından fâriğa olmak üzere ve bir kumaş kaftan ve bir zibun ve bir sîm kuşak ve bir yorgan ve bir döşek müvekkilem mezbûre Havva mezbûr Mehmed'e virüb ol dahî ahz u kabz idüb irâdetin elinde olsun didikde müvekkilem dahî nefsimi ihtiyâr itdim deyüb bâ'in-i talâk boş olmuştur deyü ..” KŞS 42, 61/1, 17 Şa'bân 1118.

- Türbe-i Celâliyye mahallesi sakinlerinden Sunullah oğlu Abdulkadir'in, “Zevciyyet nuamelesinden imtina ediyor” diyerek karısı Mehmed kızı Aişe'den şikâyetçi olması; Aişe'nin, mihr-i müeccel ve diğer hukuk-ı zevciyyesinden feragat ederek, hatta üste 5 gurüş para vererek 16 ay önce Abdulkadirden boşandığını beyanı; mahkemenin ise şahitlerin Aişe'yi doğrular mahiyetteki şهادetlerine istinaden, Abdulkadir'i davasından men etmesi. KŞS 42, 72/1, 24 Şa'bân 1118.

⁵⁵ Akyılmaz, Gül. “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 369.

mukaddem mezbûre Fati'nin sekiz bin akçe mehr-i mü'eccelden ve nafaka-i 'iddet ve em'ûnet-i süknâsından fâriga olub ben dahî iznini yedine virüb ol dahi meclis-i mezbûrda nefsinin ihtiyâr itmîş idi mezbûre nefsinin dilediği kimesneye tezvîc eylesün deyüb” şeklinde beyanda bulunmuş ve Fati'nin şartları kabul etmesiyle İsmail'e vekaleten Fati'yi boşamıştır.⁵⁶

Diğer bir davada, kocası başka bir şehirde olduğu için geçim sıkıntısına düşen bir kadın boşanma talep etmiş ve mahkeme tarafından bu talebi kabul edilmiştir.⁵⁷ Bahsedilen davada, İsmail kızı Ayni, kocasının Eskişehir'de olduğunu ve nafaka ve kisveye şiddetle ihtiyacı olduğunu bu nedenle kocası Abdullah oğlu Hüseyin Çelebi üzerindeki “*hukuk-ı zevciyyesinden fariga*” olup ve oğlu Mehmet'e nafaka istemeyeceğini belirterek kocasının vekili huzurunda boşanmıştır.⁵⁸

Bir başka örnek davada ise, koca bir yıl içinde dönmemesi halinde ve karısı hukuk-ı zevciyyesinden vazgeçtiği takdirde vekili Ahmet'e kendisini boşaması için yetki vermiştir.⁵⁹ Muhâlea ile ilgili diğer örnekte, başka bir şehre giden Hasan vekili aracılığıyla karısı Emine'yi mehr-i müeccelinden, iddet nafakasından vazgeçmesi ve çocuğuna 7 seneye değin nafaka talebinde bulunmaması şartıyla boşanmayı kabul etmiştir.⁶⁰ Bu örneklerin ortak özelliği, kocanın uzak diyarlara giderken “*belli süre dönmemesi*” ve “*karının hukuk-ı zevciyyesinden feragat etmesi*” şartıyla boşanmasıdır. Ayrıca kayıtların hepsinde, “*mezbûre nefsinin dilediği kimesneye tezvîc eylesün*” ibaresi yer almaktadır. Muhâlea ile boşanmada, boşanmanın gerçekleşmesi için mahkeme kararına ihtiyaç olmamakla birlikte, vekil aracılığı ile mahkemeye başvurulmasının ardında, karının ileride nafaka ve mehir talebinde bulunmayacağını resmi kayıt altına alınması niyeti bulunmaktadır.

Bazı davalardan kocanın, çocukların masraf ve nafakasını eşine yüklemek şartıyla muhâlea yolunu kabul ettiği de anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi İslam hukukunda annenin 9 yaşına kadar kız çocukları ve 7 yaşına kadar erkek çocukları üzerinde “hidane” hakkı bulunmaktadır. Yani çocuğun bakım ve terbiyesi anneye aittir. Çocukların bakım ve terbiyesi annenin üzerinde iken onun masraf ve nafakası çocuğun malından karşılanır.⁶¹ Çocuğun kendi mal varlığı yoksa baba, bu masraf ve nafakayı karşılamakla yükümlüdür. Ancak bazı durumlarda kadın, muhâlea yapabilmek için

⁵⁶ KŞS 42, 70/3, 27 Şa'bân 1118: “.....mezbûre nefsinin dilediği kimesneye tezvîc eylesün deyüb mezbûre Fati ben dahî târih-i mezbûr hukûk-ı mezbûremden fâriga olub nefsimi ihtiyâr eyledim didikde tarafeyni biri birilerini tasdik itmeğin mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundu.”

⁵⁷ KŞS 42, 12/2, 23 Cumâde'l-âhire 1118. Hoşhan mahallesi sakinelerinden İsmail kızı Ayni'nin, kocasının Eskişehir kazasında olduğunu ve nafaka ve kisveye şiddetle ihtiyacı olduğunu bu nedenle kocası Abdullah oğlu Hüseyin Çelebi üzerindeki hukuk-ı zevciyyesinden fariga olub ve oğlu Mehmed'e nafaka istemeyeceğini belirterek kocası Hüseyin'den (Hüseyin'in vekili huzurunda) boşanması.

⁵⁸ KŞS 42, 12/2, 23 Cumâde'l-âhire 1118. Hoşhan mahallesi sakinelerinden İsmail kızı Ayni'nin, kocasının Eskişehir kazasında olduğunu ve nafaka ve kisveye şiddetle ihtiyacı olduğunu bu nedenle kocası Abdullah oğlu Hüseyin Çelebi üzerindeki hukuk-ı zevciyyesinden fariga olub ve oğlu Mehmed'e nafaka istemeyeceğini belirterek kocası Hüseyin'den (Hüseyin'in vekili huzurunda) boşanması.

⁵⁹ KŞS 42, 78/2, 29 Şa'bâb 1118.

⁶⁰ KŞS 42, 228/2; Gurre-i Muharrem 1119, “...müvekkilem mezbûr Hasan diyâr-ı âhere gider oldukda zevcesi mezbûre bi'l-cümle mü'eccelinden fâriga olub ve nafaka-i 'id'det-i ma'lûme ve me'ûnet-i süknâsı kendi üzerine olub ve bundan mâ'adâ hâmil olduğu veledi dahî ba'de't-tevellüd yedi seneye değin kendi mâlinden infâk ve iksâ itmek üzere hal'ini vekil ve şahidân-ı mezbûrânı işhâd itmekle ...”

⁶¹ Cin, 1956, s. 117, Bilmen, s.452, Sak/Aköz, s.109.

babanın sorumluluğunda olan çocukların bakım masraflarını ve nafakalarını da üstlenmek zorunda kalmıştır.⁶²

Örneklerden de görüldüğü gibi, muhâlea genellikle kadın veya kadının vekili tarafından talep edilmiştir. Kayıtlardan taraflar arasında aslında muhâlea konusunda duruşma öncesinde bir anlaşma yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, mahkeme tutanaklarının hiçbirinde muhâlea nedenleri yer almamıştır.

C. Tefrik (Kazai/Adli Boşanma)

“Kazai boşanma” veya “tefrik” mahkeme kararı ile evliliğin sonlandırılmasıdır. Tefrik ile boşanmanın gerçekleşmesi ancak belirli durumlarda mümkündür. Tefrik sebepleri mezheplere göre farklılık göstermektedir.⁶³ Örneğin Hanefî mezhebi sadece hastalık nedeniyle tefrik yoluna gidilebileceğini kabul etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde, Hukuk-ı Aile Kararnamesi yürürlüğe girmeden önce kural olarak Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un görüşleri esas alınmış ve sadece erkeğin iktidarsız olması halinde kadının tefrik yoluna gidebileceği kabul edilmiştir.⁶⁴ Ancak, incelenen defterde bu konuda bir örneğe rastlanmamıştır.

V. Mehir

İslam hukukunda mehir, nikâh akdinin kurulması sırasında erkeğin karısına ödediği para veya mal olarak tanımlanır. Bir başka deyişle mehir, kadının evlilik akdi ile kocasından almaya hak kazandığı bir maldır. Mehre konu olabilecek mal içine ekonomik değeri olan, mülk edinilebilen her şey girer.⁶⁵ Satışı veya kullanımı yasak olmayan her şey kadına mehir olarak verilebilir.⁶⁶ İslam Hukuku'nda mehrin peşin olarak ödenmesi şart olmayıp, nikâhtan sonra da ödenebilir. Nikâh akdi sırasında verilen mehir, mehr-i muaccel olarak adlandırılır. Mehr-i müeccel ise, koca tarafından karıya sonradan verilmesi kararlaştırılmış olan mehirdir. mehr-i müeccelin ödenmesinin belirli bir vadeye bağlanmadığı durumlarda, bu miktar kocanın ölümü veya boşanma halinde kadına ödenir. Yani, mehr-i müeccel için bir süre belirlenmemiş ise mehir, talâk veya eşlerden birinin vefatına kadar müeccel sayılır.⁶⁷

Defterde, mehir ile ilgili tüm kayıtlar mehr-i müecceleyle ilişkindir. Yukarıda da değindiğimiz gibi, evliliğin talâk ile sona ermesi halinde koca, karısına nikâh akdi ile belirlenmiş

⁶²KŞS 42, 129-1 (8 Zî'l-ka'de 1118 / 11 Şubat 1707): “Kerim Dede Mahallesi'nden Şerife Zarîfe bt. es-Seyyid Mustafa mahkemede damadı Mehmed b. Mustafa huzurunda: “İşbu hâzır-ı bi'l-meclis olan sagîre kızım Şerife Mehmed'in zevce-i gayr-i dâhili olmağla hîn-i tezvîcde olan sekizbin akçe mehr-i mü'eccelinin nısfı olup, Mehmed'in zimmetinde olan dörtbin akçe mehrini kızım Şerife ba'de'l-bülûğ mütâlebe iderse meblağ-ı mezbûru ben mâlımdan zâmine olmak üzere Mehmed ile velâyeten muhâla'a-i sahiha ile hul' eyledim” demektedir. Sak/Aköz, s. 119 dn: 138'den naklen.

⁶³ Aydın, 2005, s. 310 vd.; Mezheplere göre boşanma sebepleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Cin,1956, s. 94-97, s.86-111.

⁶⁴ Aydın, Mehmet Akif. “Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma Tefrik”, *Osmanlı Araştırmaları V*, İstanbul 1986, s. 5-10.

⁶⁵Kılınç/Kılınç, s. 105; Acar, 2011, s. 368, 378, 385; Okur, Gümrükçüoğlu, Saliha. “İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakışı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(4), 2013,(s. 223-256), s. 224.

⁶⁶ Cin, 1972, s. 204.

⁶⁷ Acar, 380; Cin, 1972, s. 207-210.

olan mehr-i müecceli ödemek zorundadır.⁶⁸ Sicillerde, evliliğin sona ermesi üzerine mehr-i müeccelin kocadan talep edildiği kayıtların yanında, kocanın ölümü üzerine, mehr-i müeccelin kocanın mirasçılarında talep edildiği de görülmektedir. Bazı kayıtlarda ise kadının boşandıktan sonra tüm mehr-i müecceli aldığı ve kocasından bir alacağı kalmadığına ilişkin beyanlar göze çarpmaktadır.⁶⁹ Örneğin 15 Şaban 1118 tarihli bir belgeden⁷⁰, Ümmü isimli kadının, kocasının kendisine mehr-i müeccelini ödemediği gerekçesi ile davacı olduğu anlaşılmaktadır. *Ümmü, boşandığı kocası Musa oğlu Mehmet üzerinde 2 bin akçe mehr-i müeccelinin kaldığını, ancak alamadığını belirterek Mehmet'ten şikâyetçi olmuştur. Mehmet ise karısı Ümmü ile boşanırken, Ümmü'nün mehr-i müeccel ve diğer hukuk-ı zevciyyesinden feragat ettiğini beyan etmiş bu beyanını şahitler ile ispatlamıştır. Bunun üzerine mahkeme, Ümmü'yü davasından men etmiştir. Benzer bir olayda ise Alime mehri müeccelini vermediği iddiası ile boşandığı kocası Mustafa'dan şikâyetçi olmuşsa da mahkemede koca bir yıl önce Alime'den boşandığını ve bu boşanma sırasında Alime'nin mehr-i müeccel ve diğer haklarından feragat ettiğini şahitlerle ispatladığı için kadı Alime'nin davasını reddetmiştir.*⁷¹

Kadın, mehr-i müecceli, kocanın ölümü sonrasında kocanın mirasçılarında da talep edebilir.⁷² Karının, kocasının ölümü üzerine kocanın mirasçılarında bu alacağını talep ettiğine ilişkin belgelerden birinde, Ayinedâr mahallesi sakinelerinden Halil kızı Aişe'nin, boşandığı kocası Abdullah oğlu Mustafa üzerinde 60 bin akçe mehr-i müeccelinin olduğunu ve bunun 30 bin akçesini, kocasının ölümünden önce kendisinden aldığını, ancak geriye 30 bin akçe alacağını kaldığını belirterek, 30 bin akçe alacağını merhumun terekesinden verilmesini Mustafa'nın varislerinden istediği görülmektedir. Varisler, söz konusu iddianın doğru olmadığını beyan etmiş olsa da şahitlerin Aişe'yi doğrular mahiyetteki şهادetlerine istinaden mahkeme, 30 bin akçenin Aişe'ye teslimi hususunda karar vermiştir.⁷³ Benzer bir davada ise Şehri isimli kadın, kocası Recep oğlu Abdullah Çelebi üzerinde 4 bin akçe mehr-i müeccelinin olduğunu iddia ederek kocasının ölümüyle bu meblağı, merhumun terekesinden olmak üzere varislerinden istemiştir. Ancak, daha sonra aralarında sulh yoluna gitmişler ve davacı Şehri, 20 kuruş mukabelesinde davasından feragat etmiştir.⁷⁴ Defterde yer alan bir başka kayıta benzer bir durum söz konusu olup, boşandığı kocasının ölümü üzerine terekeden mehr-i müeccelini talep eden kadının dava sırasında ölenin mirasçıları ile anlaşmaya vararak alacak davasından vazgeçtiği anlaşılmaktadır.⁷⁵

⁶⁸ Okur, 18. yüzyılda Konya ilinde yapılan bir çalışmaya değinerek kırsal kesimde yaşayan kadınların kentte yaşayan kadınlardan daha fazla mehir aldığına işaret etmiştir. Okur, s. 231.

⁶⁹ KŞS 42, 216/2, 23 Muharrem 1119: *Bağ Evliya mahallesi sakinlerinden iken ölen Haydar oğlu Musa'nın varislerinden olan (boşadığı) karısı Osman kızı Fatma'nın, kocasının üzerindeki mihr-i müeccelini ve ondan kendisine düşen miras hissesi ile çocuklarına babalarından düşen miras hissesini (vesayetinde istinaden), merhumun terekesini elinde bulunduran diğer varis (merhumun oğlu) Haydar'dan aldığını belirterek Haydar ve diğer varislerden alacağını kalamadığını ve onlardan davacı olmayacağını beyanı.*

⁷⁰ KŞS 42, 59/2, 15 Şaban 1118.

⁷¹ KŞS 42, 83/1, 26 Şa'bân 1118.

⁷² Cin, 1972, s. 229.

⁷³ KŞS 42, 16/1, 25 Cumâde'l-âhire 1118.

⁷⁴ KŞS 42, 17/1, 5 Receb 1118.

⁷⁵ *Su Dirhemi nahiyesine tâbi Sille nam karye sakinlerinden iken ölen İbrahim oğlu Hüseyin Beğ'in varislerinden olan (boşandığı) karısı Süleyman kızı Döndü'nün, kocasının üzerinde olan 4 bin akçe mihr-i müecceli ile miras hissesini almak için, merhumun çocuklarının vasisi olan Hadali kızı Terpeşe'den şikâyetçi olduğunu, onun da cevaben; "Sen mihr-i müeccelini merhum hayatta iken aldın" dediğini ve nihayetinde de bir ev ve 3 guruş nakid para mukabelesinde*

Mehr-i müeccelin kadının ölümü halinde mirasçıları tarafından kocadan (veya kocanın ölümü halinde onun mirasçılarından) istenmesi de mümkündür. Örneğin Selime, kızı Saliha'nın ölümü üzerine damadı Osman'da kalan 16 bin mehr-i müeccelin Osman'ın terekesinden kendisine verilmesi talebiyle Osman'ın varislerine dava açmıştır.⁷⁶

VI. Nafaka

İslam hukukuna göre evlilik kurulduktan itibaren eşin (karının) bütün masrafları kocaya aittir. Koca, karısının yeme-içme, barınma, giyim masrafı, tedavi masrafı ve hatta gerektiği zaman sütanne ile hizmetçi masrafı da dâhil olmak üzere tüm masraflarını karşılamakla görevlidir.⁷⁷ İmam Muhammed'e göre, nikâh akdinin yapılması ile kocanın nafaka yükümlülüğü başlarken, nafaka borcu kadının koca evine gitmesi ile başlar.⁷⁸ Ebu Yusuf'a göre ise kocanın nafaka adını verdiğimiz bu masrafları karşılaması için nikâh akdinin yapılması ve evliliğin fiilen başlaması gerekir. Kocanın, eşine karşı olan bu yükümlülüklerini yerine getirmedeği veya getiremediği durumlarda kadın, kendisi ve çocukları için mahkemeye başvurarak nafakası için gerekli malların satılmasını talep edebilir.

Ancak bu durum, kocanın malvarlığının bulunması durumunda mümkündür. Eğer koca, maddi imkânı olmadığı için nafaka yükümlülüğünü yerine getiremiyor ise, hâkim kadına nafaka takdir ederek borç alabilmesi için izin verir. Sicilde yer alan nafaka talepleri daha çok iddet bekleyen kadının hamile olması,⁷⁹ kocanın gaip olması, kocanın ölmesi halinde çocukların ihtiyacının sağlanması ve boşanma sonrası nafaka talebi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁰

Nafaka konusunda ilk inceleyeceğimiz belgede, Fatıma isimli kadın, kocası Ali'den her ne kadar hukuk-ı zevciyye talebinde bulunmadan boşanmış olsa da boşandıktan sonra üç aylık hamile olduğunu anlamış olduğundan (boşandığı) kocasından nafaka talebinde bulunmuştur. Mahkeme ise kadının talebini uygun bularak eski kocanın malından Fatıma'ya günlük 6 akçe nafaka tayin edilmesine karar vermiştir.⁸¹ Bir başka olayda ise Dolabucu mahallesi sakinlerinden Döne isimli

davasından feragat ettiğini belirterek Terpeşe'den alacağına kalmadığını ve davacı olmadığını beyanı. KŞS 42, 132/1, 10 Zi'l-ka'de 1118.

⁷⁶ Piri Paşa mahallesi sakinelerinden iken ölen Şahbaz kızı Saliha'nın annesi Mustafa kızı Selime'nin, kızı Saliha'nın, kocası Abdulbaki oğlu Osman üzerinde 16 bin mihr-i müeccelinin olduğunu, Osman'ın ölümü ile bu parayı merhumun varisi olan ve Osman'ın terekesini elinde bulunduran (kardeşi) Hasan'dan talep ettiğini, ancak alamadığını belirterek Hasan'dan şikâyetçi olmuştur. Hasan'ın, kardeşi Osman'ın ele alınır eşyasının olmadığını ve onun terekesini elinde bulundurmadığını beyan etmiştir. Mahkeme, iddiasını doğrulayamamasına istinaden, Selime'yi davasından men etmiştir. KŞS 42, 72/2, 25 Şa'bân 1118.

⁷⁷ Cin, 1974, s. 197 vd.

⁷⁸ Yakut, Esra. "Klasik Dönem Osmanlı Aile Hukukunda Kadının Konumu", *AndHD*, 2015, C.1, (1-23, s.9.

⁷⁹ İddet boşanma, nikâhın feshi veya ölüm nedenleriyle evlilik birliği sona erdiği zaman kadının yeniden evlenmeden önce beklemesi gereken süredir. Cin, 1956, s. 111

⁸⁰ Bilmen, s. 488; Aydın, 1986, s. 6.

⁸¹ KŞS 42, 50/3, 17 Recep 1118: *Mahmiye-i Konya'da Mümin Mahallesi sâkinelerinden bâ'isetü'l-kitâb Fatıma bint-i Osman nâm hâtûn meclis-i şer'a gelüb takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i 'ani'l-merâm idüb işbu hâzır-ı bi'l-meclis olan Ali bin Mehmed nâm kimesne sâbiken zevcim olub zimmetinde olan hukûk-ı zevciyyemden fârîga olmak üzere muhâla'a olmuş idim hâlâ merkûmun firâşından üç aylık hamlim zâhir olmakla cânib-i şer'iden nafaka takdîr olunmak taleb iderim didikde hâkim-i mevki 'ü'l-kitâb tûbâ-leh ve hüsne me'âb hazretleri mezbûre Fatıma'nın hamli için târîh-i kitâb gününden râyic-i fi'l-vakt yevmi altı akçe nafaka farz ve takdîr idüb meblağ-ı ma'rûz-ı merkûmu harc u sarf ve 'inde'l-ihtiyâc istizâneye ve vakt-i zaferde mezbûr Ali bin Mehmed üzerine rücu'a mezbûre Fatıma'ya izn virmegîn mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundu."*

kadın, kendi yanında olan oğlu Nebi için nafaka tayin edilmesini istemiş ve mahkeme Nebi'ye babasının malından günlük olarak nafaka tayin edilmesine hükmetmiştir.⁸²

Kadınların mahkemeye başvurarak çocukları için nafaka talebinde bulunmalarının bir başka nedeni ise kocanın ölmesidir. Örneğin, Galaba mahallesi sakinlerinden Ümmü'nün, boşandığı kocası Hüseyin'in ölmesi üzerine küçük oğlu Osman için babasının malından nafaka tayin edilmesi talebi mahkemece uygun bulunmuştur.⁸³

Kadının nafaka isteyebileceği bir başka durum ise kocanın gaip olmasıdır. İslam hukukunda gaiplik “yeri bilinen fakat hazır olmayan ile yaşadığı bilinen fakat nerede olduğu bilinmeyen” anlamına gelir ki günümüz hukukundaki “terk” kavramına daha yakındır. Kocanın gaip olması durumunda kadın hâkime başvurarak kocasının malvarlığı içinden kendisi veya çocuklarının geçiminin sağlanmasını talep edebilir.⁸⁴ Osmanlı hukuk uygulamasında da, koca yaşadığı yerden başka bir yere (diyara) gitmiş ve giderken nafaka bırakmamış ise zor duruma düşen kadın mahkemeye başvurarak kocanın malından nafaka isteyebilmiştir.⁸⁵ Bununla ilgili bir örnekte, Havva, kocası Mehmet'in gaip olduğunu söyleyerek⁸⁶ kendisi ve oğlu için nafaka talep etmiş ve mahkeme de Havva ve oğluna günlük beşer akçe nafaka tayin etmiştir.⁸⁷

Kocanın nafaka miktarını ödemekte zorlanması halinde mahkemeye müracaat ederek nafaka miktarının indirilmesi de mümkün olabilmiştir.⁸⁸ Örneğin Veli isimli şahıs, boşandığı eşi Aişe ve çocuklarına günlük 10 akçe nafaka öderken fakir duruma düşmesi nedeniyle bu nafakanın günlük 7 akçeye düşürülmesi talebinde bulunmuştur.⁸⁹

Konuyla ilgili incelediğimiz kayıtlarda kadınların kendileri ve çocukları için nafaka talepleri haklı nedenlere dayandırılmıştır. Fakat, muhâlea yoluyla evliliğin sona ermesinde bazen kadınların mehir ve nafaka almaktan vazgeçtikleri halde yine de mahkemeye başvurarak nafaka talebinde bulunması da sık olmasa bile karşılaşılan bir durumdur. Bu konuya dair 29 Muharrem 1119 tarihli belgeden, Nesli'nin kızı Emine için boşandığı kocası Musa'nın malından nafaka istediği anlaşılmaktadır. Mahkemede Musa'nın, Nesli'nin boşanırken her türlü alacak hakkından

⁸² KŞS 42, 13/2, 29 Cumâde'l-âhire 1118

⁸³ KŞS, 52/2, 7 Şa'bân 1118.

Benzer davalar:

- “Gök Taş mahallesi sakinelerinden Hüseyin kızı Satı'nın, boşandığı kocası Mehmed oğlu Ahmed Beşe'nin mülkünden olmak üzere, küçük kızı Aişe için nafaka ve kisve baha tayin edilmesini mahkemeden talebi; mahkemenin ise, talebi uygun bularak Aişe'ye babası malından olmak üzere nafaka tayinine...” KŞS 42, 91/1, 12 Ramazân 1118.

-“Alaca Mescid mahallesi sakinelerinden Ahmed kızı Fatıma'nın, çocukları Emine, Cemile ve Fati'ye, babaları merhumun terekesinden olmak üzere, nafaka tayin edilmesini, mahkemeden talebi; mahkemenin ise, talebi uygun bularak, çocuklara babaları muhalledatından nafaka tayin edilmesine..” KŞS 42, 147/2, 19 Zi'l-ka'de 1118.

⁸⁴ Bilmen, s. 467 vd.

⁸⁵ Aydın,1986, s. 6.

⁸⁶ “..... zevcim mezbûr Mehmed âher diyâra gidüb gaybet-i munakkata'a ile gâ'ib olub hâlâ yedimde cins-i nafakadan bir şeyi olmamağla mezbûr üzerine savb-ı şer'den bana ve mezbûrun firâşından hâsıl ve benden mütevellid sagîr oğlum [isim yazmamış] nafaka takdîr olunmak taleb iderim...” KŞS 42, 148/1, 21 Zi'l-ka'de 1118.

⁸⁷ KŞS 42, 148/1, 21 Zi'l-ka'de 1118.

⁸⁸ Cin, 1974, s.198.

⁸⁹ KŞS 42, 119/1, Gurre-i Zi'l-ka'de 1118, “Abid mahallesi sakinelerinden Bekir kızı Aişe'nin, boşandığı kocası Mehmed oğlu el-Haç Veli'den çocuklarına aldığı 10'ar akçelik nafaka'nın Veli'nin fakir olduğunu belirterek 7 'şer akçeye indirilmesini mahkemeden talebi; mahkemenin ise, talebi uygun görerek nafakayı düşürmesi.”

feragat ettiğini ve boşandıktan sonra 5 yıl boyunca kızı Emine'ye bakacağı şartıyla boşandığını şahitlerle ispatlaması üzerine hâkim, Nesli'nin talebini reddetmiştir.⁹⁰

SONUÇ

Konya 42 numaralı şer'iyeye sicilindeki aile hukukuna ilişkin namzetlik, nikâh, boşanma, mehir ve nafaka ile ilgili hükümlerin incelenmesi sonucunda aşağıdaki tespitlerde bulunulmuştur:

Evlenme konusunda olduğu gibi nişanlanmada da “bülûğ muhayyerliği” hakkının nişanlı kızlar tarafından nişanı sona erdirmeye kullanılan bir yol olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim nişanlı kızın nikâha yanaşmaması halinde Osmanlı mahkemelerinde kadılar, kızların gerçek irade beyanlarını esas alarak “istedikleri kişi ile evlenmelerine izin” vermişlerdir. Ayrıca, nişanın bozulması halinde tarafların bazen tek taraflı, bazen de iki taraflı olarak nişan hediyesi olarak verilen hediye ve paranın iade edilmesi üzerine ibrada buldukları gözlenmektedir. Bu ibra sırasında ayrıca erkeğin eski nişanlısının bir başkası ile evlenmesine izin vermesi de kayıtlara geçirilmiştir.

Nikâh akdi şer'iyeye sicillerine kayıt ettirilmekle birlikte bunlar sayıca çok azdır. Bu durumdan nikâh akitlerinin çoğunun mahkeme huzurunda değil, daha çok şahitler huzurunda dışarıda yapıldığı sonucu çıkmaktadır. Ancak, boşanma ile ilgili kayıtlar çok daha yüksek oranda kadı sicillerine işlenmiştir. Nikâh akitlerinin tescili sırasında genellikle mehir miktarının da mahkeme sicillerine işlendiği görülmektedir. Bu durumu kadınların hak ve hukukunu korumak amacıyla alınan bir nevi önlem olarak yorumlayabiliriz. Kadınlar, evlilik birliğinin sona ermesi halinde, resmi bir niteliği olan bu kayıtlar sayesinde mehr-i müeccellerini kolayca ispatlayabildikleri için bu yola başvurmuşlardır. Nikâhın feshi ile ilgili belgeler daha çok “bülûğ muhayyerliğinin kullanılması” şeklinde karşımıza çıkmıştır. Ayrıca, zorlayıcı olmayan velâyet sonucu evlendirilen kızların nikâhı feshetme yoluna gittiği de görülmektedir.

Defterde yer alan kayıtlara göre, evliliğin sonlandırılmasında en sık başvurulan yöntem muhâleadır. Bunun için kadınların neredeyse her zaman mehr-i müeccel ve iddet nafakasından vazgeçtikleri hatta bazı hallerde kocayı boşanmaya ikna etmek için para veya mal verdikleri dikkati çekmektedir. Ayrıca, muhâlea yoluyla boşanmalarda kadınlar veya vekilleri bu durumu mahkemeye tescil ettirme yolunu tercih etmişlerdir. Kocanın talâk ile karısını boşamasında ise şartlı talâk (özellikle ile süreye bağlanan şartlı talâk) yöntemi sıklıkla tercih edilmiştir. Defterde tefviz-i talâk ile ilgili hiçbir belgeye rastlanılmamıştır. Tefrik konusuna gelince, Hanefi mezhebinin tek boşanma nedeni olarak gördüğü “erkeğin iktidarsızlığı” ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Bunun sebebi, bu durumun aileye özgü mahrem bir neden sayılarak mahkemeye yansıtılmasından kaçınılmasıdır. Nafaka ile ilgili hükümlerden gördüğümüz kadarıyla kadınlar ancak evliliğin sona ermesi veya kocanın gaipliği halinde mahkemeye başvurarak kendileri ve çocukları için nafaka talebinde bulunabilmişlerdir.

⁹⁰ KŞS 42, 231/2, 13 Zi'l-ka'de 1118.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim. "Talâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul 2010, (s.496-500).
- Acar, H. İbrahim. "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 17, 2011, (s. 367-388).
- Akyılmaz, Gül. "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- Akyılmaz, Gül. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Hukuki Statüsü*, Konya 2000.
- Atar, Fahrettin. "Muhâlea", *Türk İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, C.30, (s. 399-402).
- Atar, Fahrettin. "Nikâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, (s.112-117).
- Aydın, Mehmet Akif. "Mehr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, İstanbul 2003
- Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*, 5. Bası, İstanbul 2005.
- Aydın, Mehmet Akif. "Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma: Tefrik", *Osmanlı Araştırmaları V*, İstanbul 1986.
- Aydın, Mehmet Akif. "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osmanlı Araştırmaları III*, İstanbul 1982.
- Aydın, Mehmet Akif. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1985.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-i İslamiyye ve Istılahatı Kamusu*, C.II, İstanbul 1950.
- Cin, Halil/ Akyılmaz, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*, 4. Bası, Konya 2011.
- Cin, Halil. "İslâm Hukukunda Mehr" *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29 (1),1972, (s. 199-254).
- Cin, Halil. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.
- Cin, Halil. *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1956.
- Dinç, Güven. "Şer'iyeye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu", *OTAM*, 17, Ankara 2005
- Doğangüzel, Semra Betül. *Osmanlı Hukukunda Nişanlanma*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019
- Ekinci, Ekrem Buğra. "Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 2006 (Güz), (s. 41-60).
- Hatemi, Hüseyin. *İslam Hukuku Dersleri*, 4. Bası, Sümer Kitabevi, İstanbul 2012.
- Kılınç, Ahmet/ Kılınç, Ayşe Nur. "Mehrin Türk Pozitif Hukuku Açısından Yeniden Değerlendirilmesi Gerekliliği", *İNÜHFD*, S. 10(1), y. 2019, (s.103-118).
- Okur, Gümrükçüoğlu, Saliha. "İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(4), 2013, (s. 223-256).
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile*, 9. Bası, İstanbul 2009.

Sak, İzzet/Aköz, Alaaddin. “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhalaa (18. Yüzyıl Konya Şer'iyeye Sicillerine Göre)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2004), (s. 91-140).

Yakut, Esra. “İslam Osmanlı Hukukunda Erkek Tarafından Konulan Şart veya Belirlenen Süre ile Evlilik Akdinin Sona Erdirilmesi”, *AndHD*, 2016, C.2, sayı 4 , (s. 63-71).

Yakut, Esra. “Klasik Dönem Osmanlı Aile Hukukunda Kadının Konumu”, *AndHD*, 2015, C.1, (s.1-23).